

MOLIYAVIY NATIJALARNI HISOBLASHNING ASOSIY PRINSIPLARI VA USULLARI

Ismoilov Xikmatillo Axmadjon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti

Buxgalteriya hisobi va audit

yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Maqolada moliyaviy natijalarni hisoblashning asosiy prinsiplari va usullari tahlil qilinadi. Buxgalteriya hisobining fundamental tamoyillari, daromadlar va xarajatlarni aniqlash metodlari hamda moliyaviy ko'rsatkichlarni hisoblashda qo'llaniladigan xalqaro standartlar (IFRS, GAAP) ko'rib chiqiladi. O'zbekistonning milliy buxgalteriya amaliyoti va undagi moliyaviy hisob usullarining xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, moliyaviy natijalarni aniq va samarali hisoblash uchun zamonaviy texnologiyalar va dasturiy ta'minotlardan foydalanish masalalari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: fundamental tamoyillar, daromadlar, xarajatlarni aniqlash metodlari, moliyaviy ko'rsatkichlar, xalqaro standartlar, dasturiy ta'minotlar.

Kirish. Moliyaviy natijalarni hisoblash, kompaniyaning iqtisodiy faoliyatini baholash va tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon bir qator prinsiplarga va usullarga asoslanadi, ular orqali kompaniya o'z faoliyatining samaradorligini aniqlaydi. Moliyaviy natijalarni hisoblashda asosiy tamoyillar va usullar quyidagilardan iborat:

Moliyaviy natijalarni hisoblashda davr tamoyili muhim ahamiyatga ega. Bu tamoyilga ko'ra, kompaniyaning moliyaviy faoliyat natijalari ma'lum bir vaqt davrida (masalan, yil, chorak) hisobga olinadi. Bu orqali kompaniya o'zining moliyaviy holatini aniq ko'rsatishi va o'z faoliyatini tahlil qilishi mumkin [1]. Davr tamoyili moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda va ularni taqdim etishda shaffoflikni ta'minlaydi.

Малийавий hisobotlar haqiqiy ma'lumotlarga asoslangan bo'lishi kerak. Bu tamoyilga ko'ra, kompaniya o'z faoliyatini aks ettirishda ishonchli va aniq ma'lumotlardan foydalanishi zarur. Haqiqiylik tamoyili moliyaviy natijalarni hisoblashda xato yoki manipulyatsiya qilish imkoniyatini kamaytiradi va investorlar uchun ishonchli ma'lumotlar manbai bo'lib xizmat qiladi.

O'zaro bog'liqlik tamoyiliga ko'ra, moliyaviy hisobotlar bir-biriga bog'liq bo'lishi kerak. Masalan, balans hisobotida ko'rsatilgan aktivlar va passivlar o'zaro muvofiqlikda bo'lishi lozim. O'zaro bog'liqlik tamoyili moliyaviy ko'rsatkichlarni tahlil qilishda muhim rol o'ynaydi, chunki u kompaniyaning umumiy moliyaviy holatini to'g'ri baholash imkonini beradi.

Kengaytirilgan tamoyilga ko'ra, barcha moliyaviy operatsiyalar va voqealar hisobotda ko'rsatilishi kerak [2]. Bu, o'z navbatida, kompaniyaning real holatini aks ettirishga yordam beradi. Kengaytirilgan tamoyil moliyaviy natijalarni hisoblashda to'g'ri va to'liq ma'lumotlarni taqdim etishga xizmat qiladi.

Малийавий natijalarni hisoblashda bir necha usullar qo'llaniladi:

✓ Daromad usuli kompaniyaning daromadlarini aniqlash uchun keng tarqalgan usuldir. Bu usulda daromadlar mahsulot yoki xizmatlar sotilganda kiritiladi. Sotish usuli, asosan, tovar ishlab chiqaruvchi kompaniyalar uchun mos keladi va ularning moliyaviy natijalarini aniqlashda samarali hisoblanadi.

✓ Qabul qilingan daromad usulida daromadlar mijozlardan to'lovlar qabul qilinganda hisobga olinadi. Bu metod asosan xizmat ko'rsatuvchi kompaniyalar uchun qo'llaniladi. Qabul qilingan daromad usuli kompaniyaning naqd pul oqimini yaxshiroq aks ettiradi va xizmat ko'rsatuvchi bizneslarda keng tarqalgan.

✓ Xarajatlarni hisoblashda aniqlashda esa bir necha metodlar mavjud:

– To'g'ridan-to'g'ri xarajatlar usulda xarajatlar bevosita mahsulot ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish bilan bog'liq xarajatlar sifatida hisobga olinadi.

– Umumiy xarajatlar usulida xarajatlar umumiy xarajatlar sifatida hisobga olinadi va ularning taqsimlanishi amalga oshiriladi.

Moliyaviy natijalarni hisoblash jarayonida xalqaro standartlar, masalan, Xalqaro Moliyaviy Hisobot Standartlari (IFRS) va Amerika Qo'shma Shtatlari Moliyaviy Hisobot Standartlari (GAAP) muhim rol o'ynaydi. Ushbu standartlar moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va taqdim etishda yagona yondashuvni ta'minlaydi, bu esa investorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun ishonchli ma'lumotlarni taqdim etishga yordam beradi.

O'zbekistonning milliy buxgalteriya amaliyoti va undagi moliyaviy hisob usullari mamlakat iqtisodiyotining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi. O'zbekiston Respublikasining buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlar tizimi, asosan, xalqaro standartlarga mos ravishda ishlab chiqilgan bo'lib, bu tizimning asosiy maqsadi moliyaviy axborotni sifatli va ishonchli tarzda taqdim etishdir.

O'zbekiston Respublikasida buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlar tizimi 1992-yilda mustaqillikdan so'ng yangi bosqichga o'tdi. Davlat tomonidan buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonunlar va normativ hujjatlar ishlab chiqildi. Bu hujjatlar buxgalteriya amaliyotining asosiy tamoyillarini belgilab beradi, shuningdek, moliyaviy hisobotlarni tayyorlash jarayonida amal qilinadigan qoidalarni belgilaydi.

O'zbekistonning milliy buxgalteriya amaliyoti bir qator xususiyatlarga ega. Birinchidan, bu tizimda hisob-kitoblar milliy valyuta – so'mda olib boriladi. Bu esa moliyaviy hisobotlarning mahalliy sharoitlarda to'g'ri aks ettirilishini ta'minlaydi. Ikkinchidan, O'zbekiston buxgalteriya tizimida davlatning roli juda katta. Davlat organlari tomonidan nazorat va tartibga solish amaliyoti kuchli o'rnatilgan bo'lib, bu moliyaviy hisobotlarning aniqligini va ishonchliligini oshiradi [3].

Buxgalteriya hisobining asosiy usullari ichida hisob-kitoblar, inventarizatsiya, balansni tuzish, moliyaviy natijalarni tahlil qilish kabi jarayonlar mavjud. Hisob-kitoblar davomida har bir operatsiya uchun asosiy hujjatlarni tayyorlash zarur. Bu hujjatlar moliyaviy operatsiyalarni tasdiqlovchi asos sifatida xizmat qiladi. Shuningdek, inventarizatsiya jarayoni orqali tashkilotning aktivlari va passivlarini aniqlash va baholash amalga oshiriladi.

O'zbekiston buxgalteriya amaliyotida moliyaviy hisob usullari ko'pincha quyidagi usullarni o'z ichiga oladi: hisob-kitob usuli, to'lov usuli va boshqa turli metodologiyalar. Hisob-kitob usuli asosan mahsulotlar va xizmatlar sotilishida qo'llaniladi, bu usulda daromadlar sotuv amalga oshirilgandan so'ng e'tiborga olinadi. To'lov usuli esa daromatlarni faqatgina haqiqiy to'lovlar amalga oshirilganda hisobga olishni nazarda tutadi.

Moliyaviy hisobotlar tayyorlash jarayonida O'zbekiston milliy standartlariga muvofiq har bir tashkilot o'z faoliyatini qanday qilib aks ettirishi kerakligini belgilovchi qoidalar mavjud [4]. Bu hisobotlarga balans, foyda va zarar to'g'risidagi hisobot, pul oqimlari to'g'risidagi hisobot va boshqa qo'shimcha ma'lumotlar kiradi. Hisobotlar muntazam ravishda tayyorlanadi va davlat organlariga taqdim etiladi.

O'zbekistonning milliy buxgalteriya amaliyoti va moliyaviy hisob usullari zamonaviy iqtisodiyot sharoitlariga mos ravishda doimiy ravishda rivojlanmoqda. Xalqaro moliya tashkilotlari bilan hamkorlikda yangi standartlar va metodologiyalar joriy etilmoqda [5]. Bu jarayon O'zbekiston iqtisodiyotining barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, O'zbekistonning milliy buxgalteriya amaliyoti va moliyaviy hisob usullari mamlakat iqtisodiyotini yanada rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ularning samarali ishlashi nafaqat davlat organlari uchun, balki barcha xo'jalik sub'ektlari uchun ham zarurdir. Bu esa O'zbekistonning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida moliyaviy natijalarni aniq va samarali hisoblash uchun texnologiyalar va dasturiy ta'minotlardan foydalanish juda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonlar nafaqat moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda, balki tashkilotning umumiy iqtisodiy samaradorligini oshirishda ham katta rol o'ynaydi. Bugungi kunda ko'plab kompaniyalar buxgalteriya va moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda ilg'or texnologiyalarni joriy etmoqda, bu esa ularning raqobatbardoshligini oshiradi.

Birinchidan, moliyaviy natijalarni hisoblashda avtomatlashtirilgan dasturiy ta'minotlardan foydalanish yanada aniqroq va tezkor natijalarni olish imkonini beradi.

Buxgalteriya dasturlari, masalan, 1C: Buxgalteriya, SAP, yoki Oracle Financial Services kabi tizimlar, ma'lumotlarni tezda yig'ish, tahlil qilish va hisobot tayyorlash jarayonlarini soddalashtiradi. Ushbu dasturlar yordamida barcha moliyaviy operatsiyalarni bir joyda to'plash va avtomatik ravishda hisobotlar tayyorlash mumkin. Bu esa inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklarni minimallashtiradi.

Ikkinchidan, bulutli texnologiyalar moliyaviy hisobotlarni tayyorlash jarayonini yanada qulaylashtiradi. Bulutli xizmatlar orqali tashkilotlar o'z ma'lumotlariga har qanday joydan kirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa jamoalar o'rtasida hamkorlikni kuchaytiradi va real vaqt rejimida ma'lumotlarni yangilash imkonini beradi. Bulutli yechimlar yordamida kompaniyalar o'z resurslarini tejashlari va xarajatlarni kamaytirishlari mumkin, chunki ular dasturiy ta'minotni sotib olish va saqlash xarajatlarini kamaytiradi.

Uchinchidan, ma'lumotlar tahlili va sun'iy intellekt (AI) texnologiyalari moliyaviy natijalarni hisoblashda inqilobiy o'zgarishlarni keltirib chiqarishi mumkin. Sun'iy intellekt yordamida katta hajmdagi ma'lumotlarni tezda tahlil qilish va ularni prognoz qilish imkoniyatlari paydo bo'ladi. Masalan, AI algoritmlari yordamida kompaniyalar o'z xarajatlarini optimallashtirish, daromadlarni prognoz qilish va moliyaviy risklarni baholash jarayonlarini yaxshilashlari mumkin. Bu esa moliyaviy qarorlar qabul qilishda aniqroq va asosli yondashuvni ta'minlaydi.

To'rtinchidan, zamonaviy texnologiyalar yordamida moliyaviy hisobotlarning shaffofligini oshirish mumkin. Blokcheyn texnologiyasi moliyaviy operatsiyalarni xavfsiz va ishonchli tarzda amalga oshirish imkonini beradi. Bu texnologiya yordamida har bir tranzaksiya to'g'risida ma'lumotlar o'zgarmas va ochiq manba sifatida saqlanadi. Bu esa auditorlar va investorlar uchun hisobotlarning ishonchliligini oshiradi. Bundan tashqari, mobil ilovalar ham moliyaviy natijalarni hisoblashda yordam berishi mumkin. Tashkilotlar xodimlari mobil qurilmalari orqali real vaqt rejimida ma'lumotlarni kiritish va kuzatish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayonlar xodimlarning ish samaradorligini oshiradi va moliyaviy nazoratni yaxshilaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, zamonaviy texnologiyalar va dasturiy ta'minotlardan foydalanish moliyaviy natijalarni hisoblash jarayonini yanada aniqroq, samaraliroq va shaffofroq qilishga yordam beradi. Avtomatlashtirilgan tizimlar, bulutli xizmatlar, sun'iy intellekt, blokcheyn va mobil ilovalar kabi innovatsion yechimlar tashkilotlarga raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Shunday qilib, bu texnologiyalar nafaqat moliya sohasidagi jarayonlarni soddalashtiradi, balki tashkilotlarning umuman iqtisodiy samaradorligini ham oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bahodirovich, Xalilov Bahromjon. "MOLIYAVIY HISOBOT XALQARO STANDARTLARI (MHXS) NING TAVSIFI VA MOHIYATI." ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION 1.3 (2024): 218-224.
2. Bahodirovich, Xalilov Bahromjon. "MOLIYAVIY HISOBOTLARNI MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARI ASOSIDA TUZISHNING NAZARIY ASOSLARI." STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS 1.2 (2024): 340-346.
3. Sodiqova, N. T., and G. M. Quدراتova. "O 'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BANKLARIDA XMHSNI TADBIQ ETISH XUSUSIYATLARI." MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS 1.3 (2024): 253-258.
4. Ismoiljon o'g'li, Isroilov Ikromjon, and M. B. Yusupova. "MOLIYAVIY HISOBOT XALQARO STANDARTLARINING O'ZBEKISTONDAGI RO'LI." Global Science Review 3.1 (2025): 191-200.
5. Abdumannonovna, Turumova Dildora. "Moliyaviy Hisobot Va Xalqaro Audit Standartlarini O 'Zbekiston Respublikasida Qo 'Llash Masalalari." International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies. Vol. 14. 2025.